

Sygn. akt III CZP 50/17

UCHWAŁA

składu siedmiu sędziów Sądu Najwyższego

Dnia 5 czerwca 2018 r.

Sąd Najwyższy w składzie:

Prezes SN Dariusz Zawistowski (przewodniczący)

SSN Mirosław Bączyk

SSN Jacek Gudowski

SSN Marian Kocon (sprawozdawca)

SSN Władysław Pawlak

SSN Henryk Pietrkowski

SSN Mirosława Wysocka

Protokolant Katarzyna Bartczak

w sprawie z wniosku Majątku Rolnego "Z". sp. z o.o. z siedzibą w Z.
przy uczestnictwie Polskich Sieci Elektroenergetycznych S.A. z siedzibą
w K. oraz Skarbu Państwa - Starosty T.
o ustanowienie służebności,
po rozstrzygnięciu w Izbie Cywilnej na posiedzeniu jawnym
w dniu 5 czerwca 2018 r.,
przy udziale prokuratora Prokuratury Krajowej Henryki Gajdy-Kwapień,
zagadnienia prawnego przedstawionego przez Sąd Okręgowy w T.
postanowieniem z dnia 19 października 2016 r.,
przekazanego przez Sąd Najwyższy
postanowieniem z dnia 16 lutego 2017 r., sygn. akt III CZP 100/16,
do rozstrzygnięcia składowi powiększonemu tego Sądu

"1. Czy uzyskanie na własność przez przedsiębiorstwo państwowe urzędzeń przesyłowych, posadowionych na nieruchomościach należących wówczas do Skarbu Państwa, na podstawie ustawy z dnia 20 grudnia 1990 r. o zmianie ustawy o przedsiębiorstwach państwowych (Dz.U. z 1991 r., Nr 2, poz. 6) spowodowało uzyskanie przez to przedsiębiorstwo z mocy prawa - jako prawa związanego z własnością urzędzeń - służebności gruntowej o treści odpowiadającej służebności przesyłu obciążającego te nieruchomości?

w przypadku udzielenia odpowiedzi negatywnej na powyższe pytanie:

2. Czy przedsiębiorstwo przesyłowe jako posiadacz służebności gruntowej o treści odpowiadającej służebności przesyłu, pozostawało w dobrej czy w złej wierze oraz w jakiej dacie rozpoczął się bieg terminu zasiedzenia tej służebności, na rzecz tego przedsiębiorstwa?"

podjął uchwałę:

1. Nabycie przez przedsiębiorstwo państwowe - na podstawie ustawy z dnia 20 grudnia 1990 r. o zmianie ustawy o przedsiębiorstwach państwowych (Dz.U. z 1991 r. Nr 2, poz. 6) - własności urzędów przesyłowych posadowionych na nieruchomościach należących do Skarbu Państwa nie spowodowało uzyskania przez to przedsiębiorstwo z mocy prawa służebności gruntowej o treści odpowiadającej służebności przesyłu obciążającej te nieruchomości.

2. Odmawia podjęcia uchwały w pozostałym zakresie.

UZASADNIENIE

Zagadnienia prawne przekazane do rozstrzygnięcia powiększonemu składowi Sądu Najwyższego wyłoniły się w sprawie, w której wnioskodawca domagał się obciążenia jego nieruchomości służebnością przesyłu na rzecz uczestnika postępowania Polskich Sieci Elektroenergetycznych S.A. w K. za wynagrodzeniem, a podstawą tego żądania był art. 305² § 2 k.c. Uczestnik zarzucił, że nabył przez zasiedzenie na nieruchomości wnioskodawcy służebność przesyłu lub służebność odpowiadającą treści takiej służebności.

Sąd Rejonowy w T. uwzględnił żądanie. Ustalił, że nieruchomość objęta wnioskiem była przedmiotem własności państwowej w chwili posadowienia na niej w 1974 r. przez przedsiębiorstwo państwowe linii energetycznej, eksploatowanej obecnie przez jego następcę prawnego; taki stan rzeczy trwał do dnia 15 lipca 1993 r., w którym została sprzedana wnioskodawcy przez Skarb Państwa - Agencję Własności Rolnej Skarbu Państwa. Wychodząc z założenia, że na gruntach stanowiących własność Skarbu Państwa w okresie obowiązywania zasady jednolitej własności państwowej wyłączone było zasiedzenie przez państwowe przedsiębiorstwo służebności gruntowej odpowiadającej treścią służebności przesyłu nie uwzględnił podniesionego zarzutu zasiedzenia po stwierdzeniu, że termin zasiedzenia nie upłynął.

Sąd Okręgowy w T. przy rozpoznawaniu apelacji uczestnika powziął wątpliwości, którym dał wyraz w zagadnieniach prawnych przedstawionych Sądowi Najwyższemu do rozstrzygnięcia na podstawie art. 390 § 1 k.p.c. Wskazał, że w postępowaniu o ustanowienie służebności przesyłu rozpatrzenie zarzutu zasiedzenia służebności gruntowej o treści odpowiadającej służebności przesyłu musi być poprzedzone oceną, czy podmiot podnoszący taki zarzut nie dysponuje już tytułem prawnym do korzystania w odpowiednim zakresie z nieruchomości, na której służebność miałaby zostać ustanowiona; powstanie takiego tytułu z mocy prawa z dniem nabycia przez przedsiębiorstwo państwowe własności urządzeń przesyłowych wyłącza zasiedzenie służebności i czyni bezzasadnym wniosek o jej ustanowienie. W świetle poglądu wyrażonego

w postanowieniach Sądu Najwyższego z dnia 12 maja 2016 r., IV CSK 509/15 („Palestra” 2018, nr 1-2, s. 162) oraz IV CSK 510/15 (OSP 2017, nr 5, poz. 45), przedsiębiorstwo państwowe, które z mocy ustawy z dnia 20 grudnia 1990 r. o zmianie ustawy o przedsiębiorstwach państwowych (Dz.U. z 1991 r. Nr 2, poz. 6) nabyło własność urządzeń przesyłowych posadowionych na gruntach stanowiących własność Skarbu Państwa, nabywało również służebność gruntową odpowiadającą treści służebności przesyłu.

Pogląd ten pozostaje w sprzeczności ze stanowiskiem Sądu Najwyższego wyrażonym w licznych orzeczeniach wskazujących na możliwość powstania - w analogicznych sytuacjach - służebności gruntowej o treści odpowiadającej służebności przesyłu w drodze zasiedzenia.

Postanowieniem z dnia 16 lutego 2017 r. Sąd Najwyższy przekazał przedstawione zagadnienia do rozstrzygnięcia powiększonemu składowi Sądu Najwyższego. Uznał, że rozbieżność w orzecznictwie Sądu Najwyższego w kwestii objętej pierwszym zagadnieniem - doniosłej z punktu widzenia właściwego wyważenia ochrony praw właścicieli nieruchomości oraz interesów przedsiębiorców przesyłowych - wskazuje na potrzebę zaangażowania w jej rozstrzygnięcie powiększonego składu Sądu Najwyższego.

Sąd Najwyższy zważył, co następuje:

Sąd Najwyższy, przekazując zagadnienia prawne składowi powiększonemu, sformułował założenie wyjściowe, które należy podzielić. Stwierdził, że przedsiębiorstwa państwowe, które przed wyodrębnieniem swojego majątku od Skarbu Państwa korzystało z urządzeń przesyłowych, z chwilą uwłaszczenia nabyło te urządzenia na własność. Stanowisko to zostało oparte na uchwale Sądu Najwyższego z dnia 18 czerwca 1991 r. (III CZP 38/91, OSNC 1991, nr 10-12, poz. 118). Podstawę nabycia stanowił art. 1 pkt 9 ustawy z dnia 20 grudnia 1990 r. o zmianie ustawy o przedsiębiorstwach państwowych oraz o zmianie niektórych innych ustaw (Dz.U. z 1991 r. Nr 2, poz. 6 - dalej: „u.z.u.p.p.”).

Przyczyną przedstawienia pierwszego zagadnienia jest rozbieżność orzecznictwa Sądu Najwyższego w ocenie, czy w wyniku nabycia urządzeń infrastruktury przesyłowej na własność przedsiębiorstwo nabyło z mocy prawa

także służebność gruntową o treści odpowiadającej służebności przesyłu, pozwalającą na korzystanie z urządzeń zgodnie z ich przeznaczeniem.

Powstanie, w wyniku nabycia - na podstawie ustawy z grudnia 1990 r. o zmianie ustawy o przedsiębiorstwach państwowych - na własność urządzeń infrastruktury przesyłowej, skutecznego wobec właściciela nieruchomości uprawnienia do korzystania z niej w zakresie niezbędnym do ich eksploatacji, zapoczątkowały postanowienia Sądu Najwyższego z dnia 12 maja 2016 r., IV CSK 509/15, oraz IV CSK 510/15, w których przyjęto, że majątkowe usamodzielnienia przedsiębiorstw państwowych w wyniku ich uwłaszczenia w odniesieniu do urządzeń przesyłowych, powodowało nie tylko przekształcenie przysługującego przedsiębiorstwom prawa zarządu urządzeń przesyłowych w prawo ich własności. Doszło także do przekształcenia tego tytułu prawnego we właściwe prawo podmiotowe o treści, z której wynika uprawnienie do dalszego korzystania z nieruchomości będących własnością Skarbu Państwa, na których umiejscowione zostały urządzenia przesyłowe.

Prawem powstającym w wyniku przekształcenia tytułu do korzystania z nieruchomości Skarbu Państwa w zakresie niezbędnym do eksploatacji urządzeń uzyskanych na własność i posadowionych na tych nieruchomościach była - w poprzednim stanie prawnym - służebność gruntowa o treści odpowiadającej służebności przesyłu. Skoro - w świetle utrwalonego stanowiska judykatury (zob. uchwały Sądu Najwyższego z dnia 17 stycznia 2003 r., III CZP 79/02, OSNC 2003, nr 11, poz. 142, z dnia 7 października 2008 r., III CZP 89/08, „Biuletyn SN” 2008, nr 10, s. 8, i z dnia 27 czerwca 2013 r., III CZP 31/13, OSNC 2014, nr 2, poz. 11) - możliwe było umowne nabycie albo zasiedzenie takiej służebności przed wejściem w życie art. 305¹ i nast. k.c., to mogła ona również powstać z mocy prawa jako rezultat uwłaszczenia państwowej osoby prawnej. Prawo to jest objęte działaniem art. 7 pkt 1 ustawy z dnia 6 lipca 1982 r. o księgach wieczystych i hipotece (jedn. tekst: Dz.U. z 2017 r., poz. 1007 ze zm.); obliuguje każdorazowego właściciela nieruchomości, na której znajdują się urządzenia przesyłowe do znoszenia ich istnienia oraz uprawnia każdorazowego właściciela urządzeń do korzystania z nieruchomości w odpowiednim zakresie.

Argumentacja przemawiająca za stanowiskiem zajęтым w postanowieniach Sądu Najwyższego z dnia 12 maja 2016 r., IV CSK 509/15 oraz IV CSK 510/15 uwzględnia przede wszystkim cele uwłaszczenia przedsiębiorstw państwowych i specyfikę sytuacji, w których dochodziło do umieszczenia urządzeń przesyłowych na gruntach Skarbu Państwa. Przyjmuje, że przedmiotem uwłaszczenia przedsiębiorstw państwowych były nie tylko prawa w sensie ścisłym, lecz także sytuacje faktyczne, które – pod względem ekonomicznym lub funkcjonalnym - odpowiadały prawom podmiotowym.

Stanowisko Sądu Najwyższego przyjęte w przytoczonych postanowieniach nie znajduje oparcia w powołanym w nich przepisie prawa. Opiera się ono na arbitralnym podejściu interpretacyjnym, które oznacza stworzenie normy prawnej nieprzewidzianej przez ustawodawcę. Pogląd, że art. 1 pkt 9 u.z.u.p.p. był źródłem nabycia *ex lege* służebności gruntowej - niezależnie od jego treści - jest zbyt daleko idący, a rozwiązanie przyjęte przez Sąd Najwyższy ma skutek wywłaszczający, co potwierdza potrzebę oparcia go na wyraźnej podstawie prawnej, której w tym wypadku brak.

Polski system prawny, jak się powszechnie przyjmuje, nie zna pojęcia służebności legalnych, które obciążają inne nieruchomości z racji położenia lub w wyniku obowiązków nakładanych przez prawo. Przepisy prawa sąsiedzkiego (art. 145, 146 i 151, a także art. 305² k.c.), które przewidują powstanie służebności, są jedynie źródłem powstania roszczeń o ich ustanowienie, zatem służebności te nie powstają z mocy ustawy. Zgodnie z generalną ideą przyjętą w kodeksie cywilnym, powstanie służebności wbrew woli właściciela nieruchomości obciążonej następuje z mocy orzeczenia sądowego kształtującego prawo (art. 64 k.c. w związku z art. 1047 k.p.c.). Dotyczy to także zmiany treści (art. 291 k.c.) oraz zniesienia służebności (art. 294 oraz 295 k.c.). Zasada ta ma głębokie uzasadnienie w charakterze praw rzeczowych, które są skuteczne *erga omnes*, w związku z czym skuteczność ta wymaga przestrzegania jawności tych praw. Nakazowi skierowanemu do właściciela rzeczy obciążonej oraz osób trzecich, aby szanowali cudze prawo rzeczowe, musi towarzyszyć jawność tego prawa, nie można bowiem wymagać poszanowania prawa rzeczowego, którego istnienie lub treść są dla uczestników obrotu niedostępne.

Jakkolwiek system prawny nie przewiduje służebności gruntowych powstających z mocy prawa, to doszło do jej ustanowienia na podstawie nieobowiązującego już art. 51 ust. 2 ustawy z dnia 27 października 1977 r. o zaopatrzeniu emerytalnym oraz innych świadczeniach dla rolników i ich rodzin (Dz.U. Nr 32, poz. 140 ze zm.). Ustawodawca jednak ustanowił to prawo w drodze wyjątku, w sposób wyraźny i niebudzący wątpliwości. Tymczasem art. 1 pkt 9 u.z.u.p.p. w żaden sposób nie wskazuje na ustanowienie służebności gruntowej o treści służebności przesyłu, zatem wykładnia funkcjonalna mająca na celu uwłaszczenie przedsiębiorstw państwowych, wkroczyła na pole prawotwórstwa. Przyjęta w omawianych orzeczeniach podstawa prawna służebności, tj. art. 1 pkt 9 u.z.u.p.p., nie zawiera żadnych wskazówek dotyczących zakresu i sposobu jej wykonywania. Gdyby intencją ustawodawcy było ustanowienie służebności, niewątpliwie takie normatywne wskazówki, by zawierała. Wprawdzie w rachubę wchodzi ogólny art. 287 k.c., jednak - jak zasadnie zauważono w doktrynie - jego treść oraz adekwatność budzi zasadnicze wątpliwości. Kryteria w nim zawarte nie mają ścisłego związku z nakazami jasności i jednoznaczności treści tworzonych praw, wynikającymi z zasady jawności. Ponadto umiejscowienie tego przepisu wskazuje, że jest on adresowany przede wszystkim do przypadków, w których umowa o ustanowienie służebności gruntowej, a nie jakiegokolwiek inne źródło jej powstania, nie precyzuje dostatecznie treści tego prawa.

Trzeba podkreślić, że nawet jeżeli ustawodawca wprowadza do systemu przepis stwarzający w zakresie praw rzeczowych nowy stan prawny, jakim byłby przepis ustanawiający *ex lege* służebność gruntową o treści odpowiadającej służebności przesyłu, czyni to w drodze wyjątku, który ma jednoznaczną podstawę w ustawie; takiej podstawy, jak wskazano, nie ma w art. 1 pkt 9 u.z.u.p.p.

Stanowisko zajęte w postanowieniach z dnia 12 maja 2016 r., IV CSK 509/15, oraz IV CSK 510/15, wzbudza także wątpliwości z perspektywy zasady *numerus clausus* praw rzeczowych. Zasada ta ustanawia nie tylko zamknięty katalog praw rzeczowych, lecz także zamknięty katalog sposobów ich nabycia. W tym ujęciu służebności gruntowe, w tym także służebność przesyłu, mogą powstać wyłącznie w jeden ze sposobów wymienionych *explicite* w treści ustawy. Ponadto, uzasadniony jest pogląd, że powstająca z mocy prawa służebność

gruntowa przesyłu sama w sobie byłaby nowym typem ograniczonego prawa rzeczowego, wytworzonym z naruszeniem zasady *numerus clausus*.

Stanowisko, że wraz z nabyciem własności urządzeń przesyłowych przedsiębiorca nabywa z mocy prawa służebność, podważa rację utrwalonej linii orzecznictwa Sądu Najwyższego, dopuszczającego zasiedzenie służebności także na nieruchomościach Skarbu Państwa po okresie obowiązywania zasady jednolitej własności państwowej, jeżeli urządzenia przesyłowe zostały wniesione na tych nieruchomościach w okresie jej obowiązywania. Osłabia przy tym wartość spójności i przewidywalności orzecznictwa, jest bowiem oczywiste, że tylko posiadanie bez tytułu prawnego może prowadzić do zasiedzenia. Posiadanie służebności zgodnie z prawem, a więc którego źródłem jest tytuł prawny, nie prowadzi do zasiedzenia.

Chociaż zatem za stanowiskiem zajęтым w omawianych postanowieniach przemawiają pewne względy funkcjonalne i pragmatyczne, to jednak nie wystarczają one do uznania, że na nieruchomościach Skarbu Państwa doszło do powstania służebności gruntowych na warunkach przyjętych w tych orzeczeniach. Zasadnicze znaczenie mają racje konstrukcyjne i konstytucyjne, które uzasadniają wniosek przeciwny. Argument zagwarantowania niezakłóconego wykonywania władztwa w odniesieniu do cudzej nieruchomości, w powiązaniu z zasadą kontynuacji, nie może być uznany w państwie prawa za rozstrzygający.

Z tych względów należało orzec, że nabycie przez przedsiębiorstwo państwowe - na podstawie ustawy z dnia 20 grudnia 1990 r. o zmianie ustawy o przedsiębiorstwach państwowych (Dz. U. z 1991 r. Nr 2, poz. 6) - własności urządzeń przesyłowych posadowionych na nieruchomościach należących do Skarbu Państwa nie spowodowało uzyskania przez to przedsiębiorstwo z mocy prawa służebności gruntowej o treści odpowiadającej służebności przesyłu obciążającej te nieruchomości.

Odnosnie do drugiego zagadnienia prawnego to - jak zauważył Sąd Najwyższy w uzasadnieniu postanowienia o jego przekazaniu - sprowadza się ono do ustalenia *ad casum* przesłanek nabycia służebności przez zasiedzenie. Z tego powodu, co szczególnie istotne, brak jest materii pozwalającej na wyrażenie przez Sąd Najwyższy poglądu w formie uchwały. W szczególności, wbrew zapatrywaniu

Sądu Okręgowego, udzielenie odpowiedzi negatywnej na zagadnienie pierwsze nie usprawiedliwia roztrząsania wątpliwości wskazanych w pytaniu drugim. Nie odzwierciedla ono zagadnienia prawnego budzącego poważne wątpliwości, lecz stanowi wyraz oczekiwania na dokonanie przez Sąd Najwyższy oceny, czy w konkretnym stanie faktycznym spełnione zostały przesłanki nabycia w drodze zasiedzenia przez uczestnika służebności gruntowej o treści odpowiadającej służebności przesyłu. Niezależnie od wadliwego ujęcia problemów objętych tym pytaniem należy zauważyć, że Sąd Okręgowy wyraził już ocenę prawną dotyczącą skuteczności zarzutu zasiedzenia, podniesionego w sprawie niniejszej, i oceną tą - stosownie do art. 386 § 6 k.p.c. - pozostaje związany w toku ponownego rozpoznawania sprawy.

Z tych przyczyn orzeczono, jak w uchwale.

kc

aj